

Summary

Prasul Yu.I., Chmil H.O., Shulga M.Ye. **Paraturistic Potential of the North-East Recreational and Tourist Area.**

The aim of the study is to develop parameters for the assessment of paratourist resources and their testing on the example of the North-East recreational and tourist area. For this purpose, the methods of assessment and points were used (ballroom assessment through the development of a relatively simple and quantitative system of indicators for assessing the area with paratourist potential), analysis (definition of qualitative and quantitative characteristics of indicators and estimation results, influence on the organization of paratourism), modeling (based on the system approach to spatial organization of paratourist resources, the territorial model of perspectives of development of paratourism is defined).

This research presents the assessment of tourist and recreational facilities of the North-East area that can be used for paratourism needs. At the heart of the methodology for appraisal objects were certain rules set out in the general requirements for accessibility of facilities for people with special needs. The methodology has its own assessment scale, which corresponds to the presence or absence of the indicators described in the work. Objects of different categories were evaluated, indicators of accessibility of each of them are given in the research. The greatest attention was paid to such types of resources as natural ones, namely balneological, landscape, relief, hydrography and forest resources; infrastructure, such as catering, accommodation and transport, as well as a comprehensive assessment of the availability of the environment (equipped sidewalks, pedestrian crossings, lighting, etc.). Although this assessment is subjective, however, it gives an opportunity to see a general picture of the possibilities of the region for the development of paratourism. The result is a comprehensive view of the potential opportunities of the North-East area for the development of paratourism. The research presents recommendations for the assessment of tourist and recreational facilities for tourists with special needs.

In the conclusions, the specified categories of objects, which were based on the assessment of the most and the least accessible. The cities of the North-East area were identified that has the greatest potential for tourism development for disabled people. The authors also suggest possible factors that hinder the development of tourism for people with special needs in the North-East area and outline possible ways to overcome these problems.

Key words: *paratourism, estimation of tourist resources, the North-East recreational and tourist area.*

УДК 378.1:615.825

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.1229610

Бєлоусова Н.В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО РЕАБІЛІТАЦІЙНО-СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Досліджений сучасний стан та перспективи впровадження інклюзивного туризму в систему соціальної реабілітації і туристичного обслуговування в Україні. Визначена морфологія термінів і понять, пов'язаних з інклюзією. Розглянута науково-дослідна база з інклюзивного туризму, проведений поверхневий аналіз тематичних наукових праць вєдучих українських нау-

© Бєлоусова Н.В., 2018.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Article Info: Received: April 15, 2018;

Final revision: April 25, 2018; Accepted: May 1, 2018.

ковців, які працюють в галузі адаптивного чи інклюзивного туризму. Проведена оцінка сучасного стану соціальної адаптації людей з інвалідністю в Україні та за кордоном. Визначені пріоритети у подоланні проблем, пов'язаних зі створенням «доступного середовища».

На прикладі інформаційно-статистичного матеріалу створені картографічні та діаграмні джерела, які відображають реальну ситуацію, яка виникла у зв'язку з військовими діями на сході України: збільшення чисельності людей з інвалідністю різних нозологій та поява такої категорії українців як «переселенці». Висвітлюється перспективні пропозиції в плані надання українцям необхідної всебічної допомоги з подолання проблем соціальної адаптації методами туристсько-рекреаційних послуг.

Ключові слова: адаптивний туризм, інклюзивний туризм, «доступне середовище», люди з інвалідністю, переселенці.

Постановка проблеми. Туризм, як важливе соціальне явище сучасності, активно впливає на життєдіяльність суспільства і в той же час залежить від суспільства. Туризм здійснює позитивний вплив на розвиток суспільства та містить значення: *політичне* – як фактор миру та співдружності; *економічне* – як джерело одержання прибутків, надходження коштів, збільшення валового національного продукту, стимул розвитку суміжних галузей господарства, створення робочих місць і розбудови регіональних економік; *культурно-виховне* – як один із засобів піднесення культурного рівня людини та суспільства в цілому, духовного збагачення, збереження історичної пам'яті народу, його культурного спадку; *соціально-демографічне* – як фактор оздоровлення суспільства для продовження активного життя людини тощо.

В той же час, туризм виконує ще одну дуже важливу функцію – соціально-реабілітаційну по відношенню до людей з інклюзією. Особливістю останніх 3 років є тенденція значного зростання чисельності інвалідів у світі, яка наближається до 10 млн. чоловік (близько 7% населення світу) і продовжує зростати.

Важливо, що термін «all inclusive» одночасно містить в собі транспортне обслуговування, харчування, розміщення та інші туристичні послуги. Лише за цими умовами туризм може стати доступним для людей з інвалідністю.

Враховуючи максимальну подібність термінів «інклюзивний туризм» та «туризм, доступний для усіх», можна висловити думку про те, що ці терміни є синонічними, а термін «адаптивний туризм» відображає цільову направленість туристичної діяльності для осіб з особливими потребами в туристичних і сервісних послугах. Такий підхід дає змогу розглядати «адаптивний туризм» як можливість застосування його у вигляді туристичних подорожей в природному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із середини 90-х років ХХ ст. предметом дослідження рекреаційної географії є вивчення геопросторових закономірностей поведінки людини у процесі рекреаційної діяльності і розміщення рекреаційних об'єктів.

Значні зміни у розвитку географія туризму в Україні спостерігаються із середини 90-х років ХХ ст. та початку ХХ ст. Ця пов'язано, в першу чергу, із захистом докторських дисертацій М.П. Крачила, О.О. Бейдика, О.О. Любіцевої, та низки кандидатських дисертацій, а також виходом фундаментальних монографічних видань та регіональних монографічних видань [4,5].

Питання розвитку та функціонування санаторно-курортних та оздоровчих підприємств досліджено у працях таких вітчизняних та закордонних науковців, як Т.І. Ткаченко, О.О. Любіцева, В.І. Стафійчук, П.Ф. Коваль, Н.О. Алешугіна, Г.П. Андреева, Р.Н. Богадунова, А.В. Колеснік, Н.М. Влащенко та ін. [6,7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Якщо в соціальній сфері України для людей з певними фізичними обмеженнями об'єкти відвідування вже більш-менш пристосовані, то питання відпочинку відновлення фізичних, психологічних, духовних сил ще стоїть на черзі вирішення. Одним з найбільш доступних видів реабілітації може бути туристична сфера.

Формулювання мети статті. Поняття «Туризм, доступний для всіх» офіційно закріплене в міжнародних нормативно-правових актах. Тому, інклюзивний туризм (*фр. Inclusif* – включає в себе, *лат. Include* – роблю висновок, включаю) необхідно розглядати як процес розвитку туризму, який має на увазі доступність туризму для всіх, в плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристського показу до різних потреб усіх людей, в тому числі, інвалідів, людей похилого віку, їх опікунів і членів сімей, людей з тимчасовими обмеженими можливостями, сімей з маленькими дітьми. А враховуючи військові дії на сході України, до загального списку людей з фізичними вадами додаються військові, а також мирне населення, діти, які зазнали психологічних травм [1].

В Україні, вкрай рідко порушуються питання, пов'язані з їх життям, побутом, а тим більше – відпочинком. Мало хто вірить, що цей відпочинок може бути активним. Тому метою даної статті – розглянути туризм, як один з методів соціальної реабілітації саме в Україні, який може докорінно змінити життя інваліда, наповнити його сенсом, розширити уявлення про навколишній світ, сприяти адаптації людей з інклюзією.

Викладення основного матеріалу. За даними світової статистики сьогодні у світі близько 15% осіб з обмеженими можливостями. У країнах Європи люди з інвалідністю становлять від 22 до 31% населення, в США – 17% населення держави. Відомо, що у зв'язку з певними перешкодами інваліди подорожують менш активно. В той же час, мандрівки людей з інвалідністю складають 7-8% у всьому світі, 11% усіх туристичних поїздок в Європі; 11% внутрішнього туризму США та Австралії. При цьому, найбільш активно подорожують інваліди Великобританії (37%) та Німеччини – 53%.

Дослідження на пострадянському просторі (Казахстан, 2016 р., Білорусь, 2014 р., ЦШТН, 2014 р.), свідчать, що близько 30% людей з інвалідністю займаються бізнесом, беруть участь у політиці. Приблизно 30% – це люди, які належать до категорії середнього класу. Вони могли б подорожувати, якщо б для цього були створені відповідні умови [1, 4].

У цілій низці сучасних досліджень застосовується термін «адаптивний туризм» [4]. Хоча ще у 1991 році на черговій сесії Генеральної Асамблеї Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) була прийнята резолюція «Створення можливостей для туризму людям з обмеженими можливостями в дев'яності роки» (Creating Tourism Opportunities for Handicapped People in the Nineties), текст якої у подальшому (на 16-й сесії у 2005 р. у Дакарі, Сенегал) був оновлений і отримав назву «Туризм, доступний для усіх» (Accessible tourism for all) [8]. Остаточо даний термін був закріплений у 2009 році на 18-й сесії Генеральної Асамблеї ЮНВТО в Астані (Казахстан) у «Декларації по спрощенню туристських подорожей», в якій країнам, членам ЮНВТО, пропонувалось (рекомендувалось) створити на території своїх країн туристичні об'єкти та установи, які були б доступними для людей з обмеженими можливостями здоров'я, публікувати чітку та доступну інформацію про існуючі служби прийому для них, а також про проблеми, з якими вони можуть стикнутися під час подорожі [9].

За кордоном інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм давно став частиною комплексного підходу в залученні до суспільного середовища осіб з інвалідністю. В Україні цей прогресивний метод робить свої перші кроки.

Перспективу розвитку туризму в Україні для інвалідів детально відображає визначення інклюзивного туризму як турпродукту, який передбачає доступність такого виду «відпочинку для всіх». Це включатиме пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристичної індустрії до потреб людей з різними нозологіями, у тому числі інвалідів, людей літнього віку, їх опікунів та членів сімей з маленькими дітьми.

Першим кроком до цього стало рішення Черкаської обласної ради від 26.06.2012 № 16-4/VI «Програма розвитку туризму в Черкаській області на 2012-2020 роки», в якому враховані пропозиції громадських організацій інвалідів і чорнобильців області про необхідність створення «Всеукраїнського Центру реабілітації інвалідів, чорнобильців та ветеранів». Центр буде пропонувати окрім традиційних видів реабілітації, до яких відносяться соціальні, фізичні, фізкультурно-спортивні, психолого-педагогічні, психологічні, новий вид реабілітації – інклюзивний туризм.

Сьогодні в Україні триває процес переходу від медичної до соціальної моделі інвалідності, коли вислів «усі різні, але всі рівні» означає, що в державі змінилось ставлення до людей з інвалідністю, які прагнуть інтегруватись у сус-

пільство. В державі на початку 2016 року кількість осіб з інвалідністю становила 2,74 млн. осіб. Саме на шляху до «соціальної моделі інвалідності» Україна в 2009 році ратифікувала Конвенцію ООН про права інвалідів, а Факультативний протокол набрав чинності в 2010 році [3].

В Україні, за статистичними даними, 5,8% населення країни – люди з інвалідністю, а це кожний 18-й громадянин держави. Близько половини інвалідів – люди з обмеженими можливостями пересування («візочники»). Часто вони займають активну життєву позицію, освоюють нові професії. Переважна кількість це молоді люди віком до 40 років, аз них близько 170 тис. – діти.

Чисельність інвалідів серед учасників та постраждалих в наслідок антитерористичної операції (АТО) – зазвичай людей молодого, працездатного віку – на жаль, прогресивно збільшується. Вони особливо потребують кваліфікованої реабілітаційної допомоги, як психологічної, так і соціальної – тих видів реабілітації, які в нашій державі не мають чіткої структури і поки знаходяться на етапі формування.

Враховуючи проблеми, пов'язані з військовими діями на сході України, вирішення питання щодо соціальної реабілітації інвалідів і адаптації переміщених осіб, вже давно є актуальним.

За даними Міністерства соціальної політики станом на кінець лютого 2016 року в Україні нараховувалося 1 735 000 внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З них, за приблизними оцінками, 22 000 з Криму та понад 1 700 000 – зі Сходу України. Близько 60% ВПО – це пенсіонери, 23,1% – працездатні особи, 12,8% – діти, 4,1% – неповносправні особи. Частка зареєстрованих ВПО складає 4% від загальної кількості населення країни (рис. 1).

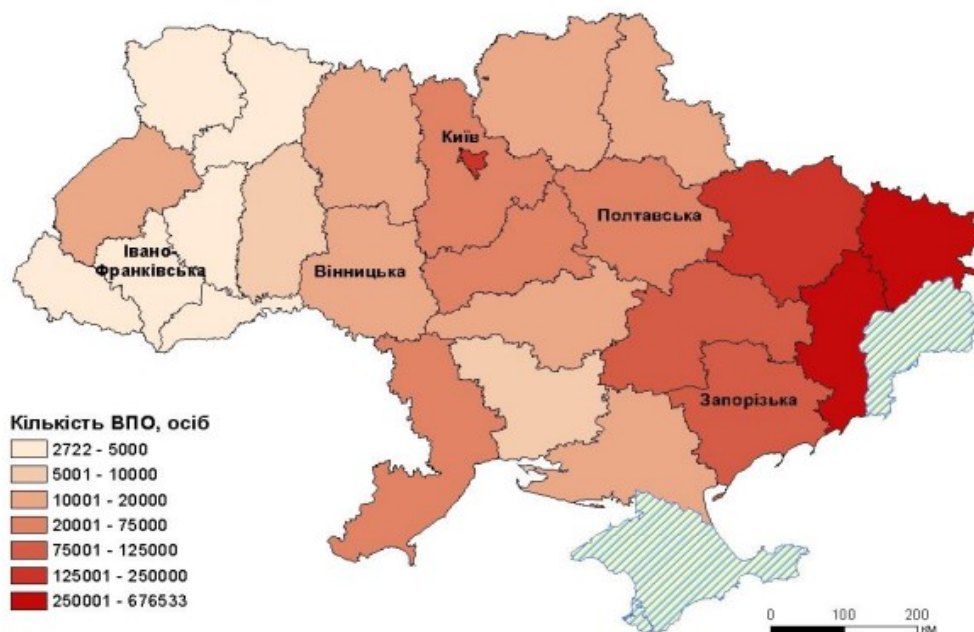

Рис. 1. Загальна кількість ВПО по областях України (розроблено автором за даними [4]).

У будь-якому разі, чисельність переселенців значна – більша, ніж чисельність населення багатьох країн світу у тому числі європейських (наприклад, населення Чорногорії складає 647 тисяч, а Естонії – 1265 тисяч). Україна входить до країн-лідерів за кількістю переселенців (рис.2).

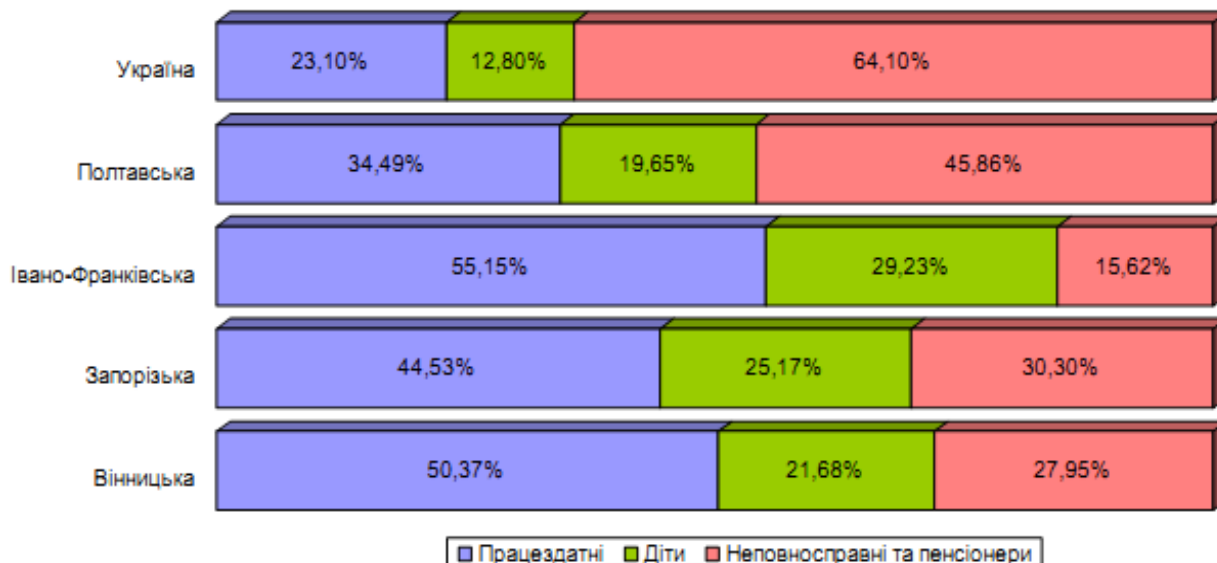

Рис. 2. Вікова структура ВПО в Україні та цільових областях [4].

Окрім регіонів України, жителі тимчасово окупованих територій та району проведення АТО переселяються також за межі держави (рис. 3).

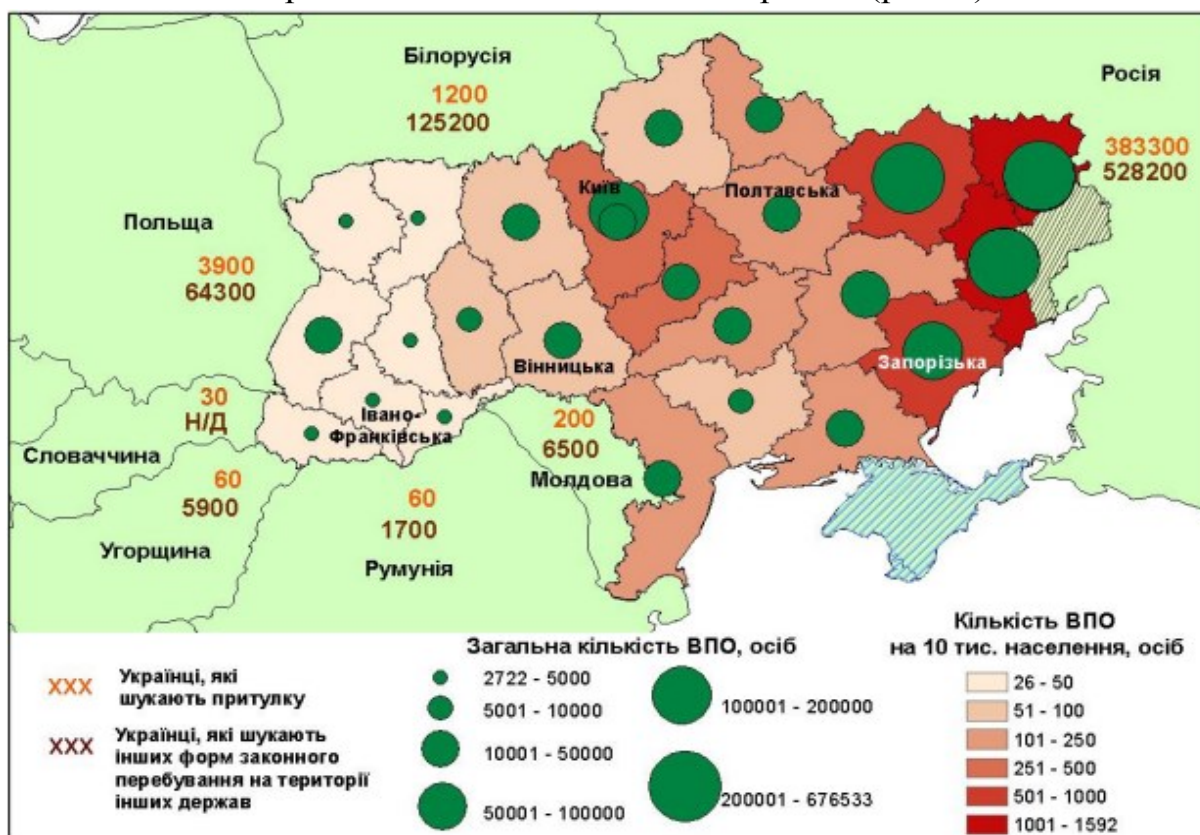

Рис. 3. Кількість ВПО за областями України та чисельність українців, які шукають притулку чи інших форм законного перебування у сусідніх державах (розроблено автором за даними [4]).

Серед областей, які першими заговорили про соціальну реабілітацію вище згаданих категорій українців стала Черкащина, де вперше в Україні створили Асоціацію «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму». Нині тут розробляють необхідну унікальну сучасну методику роботи з інклюзивними групами людей.

Засновниками стали центр медико-соціальної експертизи, національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Шевченківський національний заповідник (Канів), національний дендропарк «Софіївка», Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м. Київ), громадська спілка «Всеукраїнський науково-практичне об'єднання Інклюзивного туризму інвалідів та чорнобильців України», благодійний фонд «Підтримки програм соціального захисту осіб, постраждалих від аварії на ЧАЕС, та інвалідів».

Висновки та перспективи. Через наявність проблем зі здоров'ям особи з інвалідністю потребують з боку державних та громадських інституцій спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення їх повноцінного життя. У зв'язку з цим розробка та впровадження нових дієвих видів реабілітації, які відповідають сучасним тенденціям розвитку суспільства, нададуть можливість забезпечити розбудову єдиної державної системи медико-соціального захисту для збереження фізичного і психологічного здоров'я населення в Україні, в тому числі людей з інвалідністю.

Експерти припускають, що попит на ринку туризму, доступного для всіх, буде рости і в нашій державі вже найближчими роками. Інформація про доступне в туризмі для людей з обмеженими можливостями українською мовою практично відсутня.

Література

1. Белоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України // *Молодий вчений*. 2017. №2 (42). С.14–17.
2. Белоусова Н.В. Проблеми створення «доступного середовища» для інклюзивних туристів в Україні / Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: Мат-ли I Міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 квітня 2017 р. Ужгород: ПП «Інватор», 2017 р. С.7–10.
3. Дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах». Звітна документація. К., 2016. 93 с.
4. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування. К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2001. 395 с.
5. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К.: Альтерпрес, 2002. 436 с.
6. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи: Монографія / В.І. Павлов, Л.М. Черчик. Луцьк: Настир'я, 1998. 124 с.
7. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 537 с.

8. World Tourism Organization. (1991). Creating Tourism Opportunities for Handicapped People in the Nineties. (Resolution A/res/284(IX) of the General Assembly held at Buenos Aires, Argentina) Madrid, Spain: World Tourism Organization.

9. World Tourism Organization. (2005). Accessible Tourism for All. A/RES/492(XVI). Madrid, Spain: World Tourism Organization.

Summary

Bielousova N.V. Theoretical Aspects of Development of the Inclusive Rehabilitation and Social Tourism in Ukraine.

The present state and prospects of the introduction of inclusive tourism into the system of social rehabilitation and tourist services in Ukraine are explored. Tourism has a positive impact on the development of society and has meaning: political – as a factor of peace and the commonwealth; economic – as a source of income, revenue, increase of the gross national product, stimulus of development of related branches of the economy, creation of workplaces and development of regional economies; cultural and educational – as one of the means of elevating the cultural level of man and society as a whole, spiritual enrichment, preservation of the historical memory of the people, his cultural heritage; socio-demographic – as a factor for the improvement of society for the continuation of active life of a person, etc. At the same time, tourism performs another very important function – social and rehabilitation in relation to people with inclusions.

The morphology of terms and concepts related to inclusion were defined. Given the maximum similarity between the terms "inclusive tourism" and "tourism accessible to all", one may express the idea that these terms are synonymous, and the term "adaptive tourism" reflects the target orientation of tourism activities for people with special needs in tourism and services. This approach allows us to consider "adaptive tourism" as an opportunity to use it in the form of tourist trips in the natural environment.

The research base on inclusive tourism is considered, the surface analysis of thematic scientific works of leading Ukrainian scientists working in the field of adaptive or inclusive tourism is conducted. Significant changes in the development of tourism geography in Ukraine have been observed since the mid-1990s and the beginning of the twentieth century. This is connected, first of all, with the defense of doctoral dissertations of M. Krachylo, O. Baidyk, O. Lyubitseva, and a number of Ph.D. theses, as well as the release of fundamental monographs and regional monographs.

An assessment of the current state of social adaptation of people with disabilities in Ukraine and abroad. Defined priorities in overcoming the problems associated with creating an "accessible environment". Today in Ukraine the process of transition from medical to social model of disability continues, where the expression "all different, but all levels" means that the state has changed the attitude towards people with disabilities who seek to integrate into society.

On the example of information and statistical material, cartographic and charter sources were created that reflect the real situation that arose in connection with military actions in eastern Ukraine: an increase in the number of people with disabilities of different nosologies and the emergence of such a category of Ukrainians as "settlers".

The prospective proposals are presented in terms of providing Ukrainians with the necessary comprehensive assistance in overcoming the problems of social adaptation by methods of tourist and recreational services. In this regard, the development and introduction of new effective types of rehabilitation that are in line with current trends in the development of society will provide an opportunity to ensure the development of a unified state system of medical and social protection to preserve the physical and psychological health of people in Ukraine, including people with disabilities.

Key words: *adaptive tourism, inclusive tourism, "accessible environment", people with disabilities, settlers.*